

JOUW MAILBOX

Bulkboekbibliotheek

Bb
Bulkboek*

Bulkboek Post

Heinrich Böll

Toen de vrede uitbrak
verhalen

INHOUD

Kort vooraf

Indertijd in Odessa

Vreemdeling, kom jij in Spa ...

Toen de vrede uitbrak

De smaak van brood

De man met de messen

De brug

De tijding

De briefkaart

Colofon

Deze Bulkboek Post is samengesteld en vormgegeven door Theo Knippenberg voor de Stichting Bulkboek Post (<Post@Bulkboek.nl>), naar een basisontwerp van Natascha Frensch.
Vertaling: J. Bernard, dr. Victor E. van Vriesland, W. Wielek-Berg en Michel van der Plas

Heinrich Böll *Kort vooraf*

Van het oeuvre van Heinrich Böll, een van Europa's belangrijkste schrijvers van de 20e eeuw, gelauwerd Nobelprijswinnaar en 'het geweten van Duitsland' voor wat de Tweede Wereldoorlog betreft, is in het Nederlands vrijwel niets meer te vinden in de boekhandel.

'Oorlog' was natuurlijk ook al heel lang geen pakkend thema voor moderne lezers, zolang er geen helden of heldinnen in spelen of glorieuze overwinningen in worden behaald. Een verloren oorlog wordt liefst verzwegen.

En de oorlog zoals Böll die - net als miljoenen anderen - aan den lijve heeft meegemaakt, kende geen helden, geen 'happy ends', geen winnaars, alleen verschrikkelijk veel verliezers.

Böll was een ervaringsdeskundige: Kersvers uit school diende hij aan het front in Nederland, Frankrijk, Roemenië, Hongarije en de Sovjet-Unie. Hij raakte viermaal gewond en werd uiteindelijk gevangengenomen door Amerikaanse soldaten in april 1945 en belandde in een krijgsgevangenenkamp. Hij moest de rest van zijn leven regelmatig voor zijn oorlogsverwondingen in het ziekenhuis worden opgenomen; hij had onder andere al zijn tenen verloren door de kou.

Maar Böll schreef vrijwel nooit over de oorlog zelf. Zijn aangrijpende romans en verhalen gaan over hoe de oorlog, elke oorlog, de overlevenden en de hele samenleving totaal ontwricht. Over het leven nadat 'de vrede uitbrak'.

"Trümmerliteratur" werd zijn werk genoemd. Puinhoop literatuur.

Maar hoe zet je die puinhoop om in literatuur? "Het was vlak na de oorlog zo ongelooflijk moeilijk om zelfs maar een half kantje proza te schrijven," ondervond Böll. Hoe konden die twaalf jaar van terreur, hersenspoeling, moord, daderschap, schuld en ellende ooit beschreven worden? Waar moest je beginnen?

Net als o.a. Wolfgang Borchert en Erich Kästner, wilde Böll op de Duitse puinhopen liefst een totaal nieuwe maatschappelijke orde vestigen. Zij zetten zich af tegen degenen die zij verantwoordelijk hielden voor de oorlog. Zij werden beïnvloed door de oorlogservaringen en democratische ideeën uit andere West-Europese landen en streefden naar een totaal nieuwe literatuur.

In deze Trümmerliteratur ont deden de schrijvers de literatuur van stilistische versieringen en mooipraterij. Zij beschreven direct en onverbloemd de geruïneerde staat van Duitsland.

Heinrich Böll noemde dat het 'Einfachwerden' (het eenvoudig worden) van de literatuur.

Het resultaat is een magistraal oeuvre dat nog steeds net zo leesbaar is als toen het geschreven werd. En dat – helaas opnieuw – hoogst actueel en ernstig urgent is.

Indertijd in Odessa was het bar koud.

We reden elke ochtend met grote vrachtwagens over de hobbelige keien naar het vliegveld, wachtten rillend van de kou op de grote grijze vogels die over de startbaan gleden, maar de eerste twee dagen, toen we net aan boord wilden gaan, kwam er bericht, dat het geen weer was om te vliegen, dat de nevel boven de Zwarte Zee te dik was of dat de wolken te laag hingen, en we stapten weer in de grote rammelende vrachtwagen en reden over de kinderhoofdjes naar de kazerne terug.

De kazerne was groot en vuil en zat onder het ongedierte; we zaten op de grond of hingen over de smerige tafel een spelletje kaart te spelen en we zongen en wachtten op de gelegenheid om over de muur heen te klimmen. In de kazerne lagen veel soldaten te wachten en geen van hen mocht de stad in. De eerste twee dagen hadden we tevergeefs geprobeerd er tussenuit te knijpen; ze hadden ons gesnapt en voor straf moesten we de zware gamellen met warme koffie helpen sjouwen en brood afladen en in een prachtige met bont gevoerde jas gehuld, die voor het zogenaamde front was bestemd, stond er een betaalmester bij die telde, opdat er geen brood achterover gedrukt werd, en wij waren in die tijd van mening dat betaalmester niets met betalen heeft te maken maar met tellen. De hemel hing nog steeds nevelachtig en donker boven Odessa en de wachtposten liepen voor de zwarte gore muren van de kazerne heen en weer.

De derde dag wachtten we tot het helemaal donker was geworden, toen liepen we gewoon naar de grote poort, en toen de wacht ons aanhield, zeiden we 'kommando Seltschini' en hij liet ons door. We waren met z'n drieën, Kurt, Erich en ik, en we liepen heel langzaam. Het was pas vier uur en al pikdonker. We hadden immers niets anders gewild dan achter die hoge zwarte gore muur vandaan te zijn en nu, nu we buiten stonden, waren we bijna weer net zo lief binnen geweest; we waren pas acht weken onder dienst en waren erg bang, maar we wisten ook: als we weer binnen waren geweest hadden we er vast en zeker weer uit gewild en dat was dan onmogelijk geweest en bovendien was het pas vier uur en we konden niet slapen van de luizen en het zingen en ook omdat we bang waren en tegelijk hoopten dat het de volgende ochtend wel eens goed vliegweer zou kunnen zijn en dat ze ons naar de Krim zouden vliegen waar we moesten sterven. We wilden niet sterven en wilden evenmin naar de Krim, maar we hadden ook geen zin om de hele dag in die gore kazerne te hangen waar het stonk naar surrogaatkoffie en waar ze niets anders deden dan brood afladen, dat voor het front was bestemd, zonder een ogenblik rust, en waar altijd betaalmesters bij stonden, in jassen die voor het front waren bedoeld, en maar telden, opdat er geen brood achterover werd gedrukt.

Ik weet niet wat we wilden. We liepen heel traag een donker hobbelig straatje in. Tussen onverlichte lage huisjes werd de duisternis door een paar vermoldme houten paaltjes omheind en ergens achter die huisjes leek onbewoond terrein te liggen, onbewoonde grond zoals thuis, waar de mensen denken dat er een weg wordt aangelegd, ze graven kanalen en zijn met meetlatten in de weer maar het wordt niets met die weg en ze gooien er stenen, as en vuil neer en het gras begint weer te groeien, grof wild gras en welig onkruid en het bord met 'Verboden vuil te storten' is al niet meer te zien, omdat er al te veel vuil is gestort.

We liepen heel langzaam omdat het nog zo vroeg was. In het donker kwamen we soldaten tegen die naar de kazerne gingen en weer andere soldaten kwamen uit de kazerne en haalden ons in, we waren bang voor controle en waren het liefst maar teruggegaan, maar we wisten maar al te goed dat we wanhopig zouden zijn als we weer in de kazerne zaten. Het was beter om bang te zijn dan alleen maar wanhopig binnen die zwarte gore muren van de kazerne waar ze met koffie sjouwden, altijd maar met koffie sjouwden en brood afladden voor het front, altijd maar brood voor het front en waar de betaalmesters in hun pracht jassen rondliepen terwijl wij verrekten van de kou.

Af en toe dook er links of rechts een huis op, waaruit een donkergeel licht naar buiten scheen en we hoorden stemmen, schrille stemmen, een vreemd en beangstigend gegil. Toen zagen we in de duisternis een fel verlicht raam, daar ging het erg luidruchtig toe en we hoorden stemmen van soldaten, die zongen: 'Ja, die Sonne von Mexiko'.

We duwden de deur open en gingen naar binnen. Binnen was het warm en rokerig en er waren soldaten, acht of misschien wel tien, en een paar hadden vrouwen bij zich en ze dronken en zongen en één lachte er luidkeels toen we binnenkwamen. We waren jong en klein, de kleinsten van de hele compagnie. We hadden spiksplinter-nieuwe uniformen aan en de houtvezels prikten ons in armen en benen en onze onderbroeken en hemden kriebelden afschuwelijk op onze blote huid en onze truien waren ook gloednieuw en stekelig.

Kurt, de kleinste, liep voorop en zocht een tafeltje. Hij was leerling in een leerfabriek en hij had ons altijd verteld waar de huiden vandaan kwamen, hoewel dat fabrieksgeheim was en hij had ons zelfs verteld wat ze eraan verdienden, hoewel dat een heel streng fabrieksgeheim was.

We gingen naast hem zitten. Achter de tapkast kwam een vrouw vandaan, een dikke zwarte met een gemoedelijk gezicht die vroeg wat we wilden drinken. We vroegen eerst wat de wijn kostte want we hadden gehoord dat alles erg duur was in Odessa.

Ze zei: 'Vijf mark een karaf' en we bestelden drie karaffen wijn. We hadden bij het kaarten heel wat geld verloren en de rest verdeeld; elk van ons had tien mark. Een paar soldaten aten ook iets, ze aten gebraden vlees waar de damp nog afsloeg met sneden wittebrood, en worsten die naar knoflook roken en we merkten nu pas dat we honger hadden en toen de vrouw de wijn bracht, vroegen we wat het eten kostte. Ze zei, dat de worstjes vijf mark kostten en vlees met brood acht; ze zei dat het vers varkensvlees was, maar we bestelden drie worsten. Sommige soldaten kusten de vrouwen of sloegen zo maar waar iedereen bij zat de armen om ze heen en we wisten niet waar we kijken moesten.

De worstjes waren warm en vet en de wijn erg zuur. Toen we de worst op hadden wisten we niet wat we moesten doen. We hadden elkaar niets meer te vertellen, veertien dagen lang hadden we in de trein naast elkaar gelegen en elkaar alles verteld. Kurt was in een leerfabriek geweest, Erich kwam van een boerderij en ik, ik kwam van school. We waren nog steeds bang, maar koud hadden we het niet meer. De soldaten die de vrouwen hadden gekust deden nu hun koppelriem om en liepen met de vrouwen naar buiten; het waren drie meisjes en ze hadden ronde lieve gezichtjes en ze giechelden en babbelden en nu gingen ze met zes soldaten weg, tenminste ik geloof, dat het er zes waren, vijf zeker. Alleen de dronken soldaten bleven nog, de soldaten die hadden gezongen: 'Ja, die Sonne von Mexiko'. Eén die bij de tapkast stond, een lange blonde korporaal, draaide zich om en lachte ons weer uit; ik geloof dat we ook erg stil en zoet aan ons tafeltje zaten met de handen op de knieën net als tijdens de les in de kazerne. Toen zei de korporaal iets tegen de waardin en de waardin bracht ons heldere jenever in tamelijk grote glazen. 'Nu moeten we op zijn gezondheid drinken,' zei Erich en stootte ons aan met zijn knie, en ik, ik riep net zo lang korporaal totdat hij merkte dat ik hem bedoelde, toen stootte Erich ons weer met zijn knie aan en we stonden op en riepen in koor: 'Proost korporaal.' De jenever was bitter en scherp maar we werden er warm van en zouden er graag nog een hebben gedronken.

De blonde korporaal gaf Kurt een wenk en Kurt liep naar hem toe en gaf ons ook een wenk, toen hij een paar woorden met de korporaal had gewisseld. Hij zei dat we wel gek leken zo zonder geld, we moesten maar iets verkopen, en hij vroeg waar we vandaan kwamen en waar we naar toe moesten en we vertelden hem dat we in de kazerne zaten te wachten en dat we naar de Krim moesten. Hij trok een ernstig gezicht en zei niets.

Toen vroeg ik hem wat we dan konden verkopen en hij zei: alles. Hier kon je alles verkopen, jas en pet of onderbroeken, horloges, vulpennen. Een jas verkopen wilden we niet, we waren te bang, het was immers verboden en we hadden het ook erg koud toentertijd in Odessa. We haalden onze zakken leeg; Kurt had een vulpen, ik een horloge en Erich een gloednieuwe leren portemonnee, die hij bij een verloting in de kazerne had gewonnen.

De korporaal pakte die drie dingen bij elkaar en vroeg de waardin, wat ze ervoor wilde geven en ze bekeek elk ding nauwkeurig, zei dat het niet veel waard was en wilde tweehonderd vijftig mark geven, honderdtachtig alleen voor het horloge. De korporaal zei, dat dat weinig was, tweehonderdvijftig mark, maar hij zei ook dat ze er beslist niet meer voor gaf en als we misschien toch de volgende dag naar de Krim vlogen kwam het er ook niet op aan, we moesten het maar doen.

Twee soldaten die hadden gezongen: 'Ja, die Sonne von Mexiko' stonden nu van hun tafeltjes op en klopten de korporaal op zijn schouder; hij knikte ons toe en ging met hen naar buiten.

De waardin had me het geld gegeven en ik bestelde nu voor ieder van ons twee porties varkensvlees met brood en een groot glas jenever en toen aten we elk nog een keer twee porties varkensvlees en dronken nog een glas jenever. Het vlees was vers en vet, warm en bijna zoet, het brood was doorweekt van het vet en toen dronken we nog een glas jenever. Toen zei de waardin dat het varkensvlees op was, ze had alleen nog worst en we aten ieder een worst en lieten er bier bij brengen, dik donker bier en we dronken nog een glas jenever en bestelden koek, platte droge koek van gemalen noten; toen dronken we nog meer jenever en werden niet dronken. We hadden het warm en voelden ons behaaglijk en we dachten niet meer aan de talloze stekelige houtvezels in onze onderbroeken en truien, en er kwamen andere soldaten binnen en we zongen met z'n allen: 'Ja, die Sonne von Mexiko ...'

Om zes uur was ons geld op en we waren nog steeds niet dronken; we liepen terug naar de kazerne, omdat we niets meer hadden om te verkopen. In de donkere hobbelige straat brandde nu geen enkel licht meer en toen we langs de wacht kwamen, zei de wachtpost dat we naar het wachtlokaal moesten. In het wachtlokaal was het warm, droog en vuil en het rook naar tabak en de onderofficier gaf ons een grote bek en zei dat we de gevolgen wel zouden merken. Maar die nacht sliepen we heel lekker en de volgende ochtend reden we weer met de grote rammelende vrachtwagen over de kinderhoofdjes naar het vliegveld, en het was koud in Odessa, het was schitterend weer, helder en we stapten nu definitief in de vliegtuigen; en toen we opstegen wisten we plotseling dat we nooit meer terug zouden komen, nooit meer ...

Toen de auto stopte, bleef de motor nog even nabrommen; buiten werd ergens een grote poort opengegooid. Door het kapotte raampje viel licht naar binnen en ik zag nu, dat de lamp boven in de wagen kapot was; alleen het koperen stukje met de schroefdraad zat nog in de fitting, een paar glinsterende draadjes en glasresten. Toen hing het gebrom van de motor op en buiten riep een stem: 'Lijken deze kant op, zijn er lijken bij?'

'Verrek,' riep de chauffeur terug, 'verduisteren jullie nou al niet meer?'

'Of verduisteren wat helpt als de hele stad als een fakkel staat te branden,' schreeuwde de vreemde stem, 'of er lijken bij zijn heb ik gevraagd.'

'Weet ik niet.'

'Luister even, de lijken deze kant op. En de rest de trap op naar het tekenlokaal, begrepen?'

'Ja, ja.'

Maar ik was nog niet dood, ik hoorde bij de rest en ze droegen me de trap op. Eerst kwam ik in een lange zwak verlichte gang waarvan de muren met groene olieverf waren beschilderd; er zaten kromme, zwarte ouderwetse klerhaken in de muren en ik zag deuren met emaille bordjes: VIa en VIb, en tussen deze deuren hing matglanzend achter glas in een zwarte lijst de Medea van Feuerbach en keek in de verte; daarna kwamen deuren met Va en Vb en tussen die deuren hing een plaat van de doornuittrekker, een prachtige rossig glanzende plaat in een bruine lijst. Ook de grote zuil midden in de gang voor de trap naar boven stond er, en daarachter, lang en smal en prachtig nagemaakt, een kopie van het parthenonfries in gelig glanzend gips, echt, antiek en alles kwam zoals ik verwachtte, de Griekse hopliet, bontgekleurd en vervaarlijk, net een haan met zijn veren, en in het trappenhuis zelf, aan de muur, die hier geel geverfd was, hingen ze allemaal op een rijtje: van de grote keurvorst tot en met Hitler ...

En daar, in de smalle kleine overloop waar ik eindelijk weer een paar pas lang horizontaal op mijn brancard lag, daar hing het buitengewoon fraaie, buitengewoon grote, buitengewoon kleurige portret van de oude Frits met zijn hemelsblauwe uniform, zijn fonkelende ogen en de grote, goudglanzende ster op zijn borst. Ik lag vervolgens weer schuin op mijn brancard en werd langs de verschillende rastypen gedragen; daar hing de Noordgermaanse kapitein met zijn adelaarsblik, en zijn domme mond, de Westgermaanse vrouw uit de Moezelstreek, een beetje mager en scherp gezicht, het Oostgermaanse grijnsgezicht met zijn knolneus en ten slotte het lange alpenfilmprofiel met zijn adamsappel en toen kwam weer een stuk gang, weer lag ik een paar pas horizontaal op mijn brancard en net de dragers de bocht namen voor de tweede trap zag ik het nog net: het oorlogsgedenkteken met het grote vergulde ijzeren kruis er bovenop en de stenen lauwerkrans. Dat ging allemaal vliegensvlug; ik ben niet zwaar en de dragers hadden een flink tempo. Maar goed, het kon ook allemaal zinsbegoocheling zijn; ik had hoge koofts en overal pijn. In mijn hoofd, in mijn armen en benen en mijn hart ging krankzinnig tekeer en wat zie je niet allemaal als je koofts hebt.

Maar toen we de vertegenwoordigers van het Germaanse ras hadden gehad kwam de rest: de drie bustes van Caesar, Cicero en Marcus Aurelius, braaf naast elkaar, prachtig nagebootst, helemaal geel en echt, antiek en waardig stonden ze langs de muur en toen we de hoek om gingen kwam de Hermeszuil ook en helemaal achter in de gang - de gang was roze geschilderd - helemaal achter in de gang hing het enorme bakkes van Zeus, boven de ingang van het tekenlokaal, maar het bakkes van Zeus was nog een eind weg, aan mijn rechterkant zag ik door het raampje de weerschijn van het vuur, de hele lucht was rood en zwarte dikke rookwolken trokken statig voorbij.

En weer moest ik naar links kijken en weer zag ik bordjes boven de deuren OIa en OIb, en tussen de vuilbruine deuren zag ik in een gouden lijstje alleen de snor van Nietzsche en de punt van zijn neus, want over de andere helft hadden ze een briefje geplakt waarop stond: 'Lichte chirurgische gevallen.'

'Stel dat nu eens,' dacht ik even ... 'Stel dat nu eens ...' maar het was al zover: de plaat van Togo; kleurig en groot, glad als een oude ets, een prachtige druk en vooraan op de plaat, voor de koloniale huizen, voor de negers en de soldaat, die er voor niks met zijn geweer bijstond, voor dat alles lag de geweldige volstrekt natuurgetrouw afgebeelde tros bananen, links een tros, rechts een tros en op de middelste banaan van de rechter tros had iemand wat gekrabbel, ik zag het, niemand anders dan ik zelf had er wat op geschreven ... Maar nu werd de deur van het tekenlokaal met een ruk geopend en ik zweefde onder de Zeusbuste door naar binnen en sloot mijn ogen. Ik wilde niets meer zien. Het tekenlokaal rook naar jodium, vuiligheid, stof en tabak en het ging er luidrechtig toe. Ze zetten me neer en ik zei tegen de dragers: 'Steek me eens een sigaret in mijn mond, in mijn linker borstzak.'

Ik voelde hoe er een aan mijn borstzak frommelde, toen siste een lucifer en ik had een brandende sigaret in mijn mond. Ik trok.

'Dank je,' zei ik.'

'Al die dingen bewijzen nog niets,' dacht ik. 'Ten slotte heeft elk gymnasium een tekenlokaal en gangen waar kromme ouderwetse klerhaken in groen en geel geverfde muren zitten; ten slotte is nog niet bewezen dat ik in mijn eigen school ben als Medea tussen VIa en VIb hangt en de snor van Nietzsche tussen OIa en OIb. Er bestaat natuurlijk een voorschrift waarin staat dat hij daar moet hangen. Huishoudelijk reglement voor humanistische gymnasia in Pruisen: Medea tussen VIa en VIb, doornuittrekker daar, Caesar, Marcus Aurelius en Cicero in de benedengang en Nietzsche boven, waar ze al filosofie hebben. Dan het parthenonfries en de gekleurde Togoplaat. De doornuittrekker en het parthenonfries zijn ten slotte degelijke, oude schoolrekwisieten die al vele generaties dienst doen en ik ben vast niet de enige die op het idee kwam om op een banaan 'leve Togo' te schrijven. En bovendien is het niet uitgesloten dat ik koofts heb, dat ik maar droom.' Pijn voelde ik niet meer. In de wagen was het nog erg geweest; als ze over kleine trechters reden gilde ik elke keer, dan had ik liever flinke trechters; de auto deinde dan op en neer als een schip tussen twee golven. Maar nu leek het spuitje al te werken, dat ze me ergens in het donker in mijn arm hadden geboord; ik had gevoeld hoe de naald door mijn huid drong en hoe ik onder bij mijn been een gloeierig gevoel kreeg.

'Het kan immers niet waar zijn,' dacht ik, 'zoveel kilometers kan de auto helemaal niet gereden hebben: bijna dertig. En trouwens: je voelt niets; geen gevoel zegt je iets, alleen je ogen; geen gevoel zegt je dat je in je school bent, in je school waar je drie maanden geleden van af bent gekomen. Acht jaar is geen kleinigheid, zou je dat allemaal na acht jaar alleen maar met je ogen herkennen?'

Alles mijn oogleden zag ik alles nog een keer, als een film die afloopt: gang beneden, groengeverfd, trap op, geelgeverfd, oorlogsgedenkteken, gang, trap op, Caesar, Cicero, Marcus Aurelius, Hermes, Nietzschesnor, Togo, Zeusbakkes ...

Ik spooig mijn sigaret uit en schreeuwde; het deed je altijd goed als je schreeuwde, je hoefde alleen maar hard te schreeuwen, schreeuwen was heerlijk, ik ging te keer als een gek. Toen iemand zich over me heen boog hield ik nog steeds mijn ogen dicht; ik voelde een vreemde adem, die warm en walgelig naar tabak en uien stonk en een rustige stem vroeg:

'Wat is er aan de hand?'

'Wat te drinken,' zei ik, 'en nog een sigaret, bovenste zak.'

Weer scharrelde iemand in mijn zak, weer siste een lucifer en iemand stopte me een brandende sigaret in mijn mond.

'Waar zijn we?' vroeg ik.

'In Bendorf.'

'Dank je wel,' zei ik en trok aan mijn sigaret.

Ik scheen dus inderdaad in Bendorf te zijn, thuis dus, en als ik niet een krankzinnig hoge koofts had gehad, was het ook wel zeker, dat ik in een humanistisch gymnasium was: een school was het zeker. Had de stem beneden niet geroepen: 'De rest in het tekenlokaal!' Ik hoorde bij de rest, ik leefde, wie leefde hoorde blijkbaar bij de rest. Het tekenlokaal was er dus en als ik goed hoorde, waarom zou ik dan ook niet goed zien en dan klopte het waarschijnlijk ook dat ik Caesar, Cicero en Marcus Aurelius had herkend en dat kon alleen maar in een humanistisch gymnasium, ik geloof tenminste niet dat ze die kerels in andere scholen langs de muur in de gang zetten.

Eindelijk kwam hij met water; weer rook ik de tabaks- en uienlucht uit zijn mond en onwillekeurig sloeg ik mijn ogen op: ik zag een vermoeid, oud, ongeschoren gezicht boven een brandweeruniform en een oude stem zei zachtjes: 'Drink maar, jongen.' Ik dronk; het was maar water, maar water is iets heerlijks; ik proefde de metalige smaak van het pannetje op mijn lippen en het was fijn om te voelen dat er nog een massa water in zat, maar de brandweerman trok het pannetje uit me liggen: ik schreeuwde maar hij draaide zich niet om, haalde alleen vermoeid zijn schouders op en liep door; iemand die naast me lag zei bedaard: 'Heeft helemaal geen zin om te brullen, meer water hebben ze niet; de stad staat in brand, dat zie je toch.'

Ik zag het door de verduistering heen, achter de zwarte gordijnen stond een loeiende gloed, rood achter zwart, net als in een kachel, daar iemand pasde. Ik zag het: inderdaad, de stad brandde.

'Hoe heet die stad?' vroeg ik degeen die naast me lag.

'Bendorf,' zei hij.

'Dank je.'

Ik keek nu recht voor me uit naar de ramen en soms naar het plafond. Het plafond zag er nog vlekkeloos uit, wit en glad, met een smalle classicistische stucrand. Maar ze hebben toch in alle scholen classicistische stucranden aan de plafonds in de tekenlokalen, tenminste in de degelijke oude humanistische gymnasia. Dat spreekt toch vanzelf.

Ik moest nu wel toegeven, dat ik in het tekenlokaal van een humanistische gymnasium in Bendorf lag. Bendorf heeft drie humanistische gymnasia: de Frederik de Groteschool, de Albertusschool en misschien hoef ik het niet apart te zeggen, maar de derde heette de Adolf Hitler school. Hing niet in de Frederik de Groteschool het portret van de oude Frits buitengewoon kleurig, buitengewoon fraai en buitengewoon groot in het trappenhuis? Ik had die school bezocht. Acht jaar lang, maar waarom zou dat portret in de andere scholen niet op precies dezelfde plaats kunnen hangen, zo duidelijk zichtbaar en opvallend, dat het wel de aandacht moest trekken als je de eerste trap opliep?

Buiten hoorde ik nu de zware artillerie schieten. Verder was het bijna rustig, alleen was af en toe het geweld van de vlammen te horen, en in het donker stortte ergens een gevel in. De artillerie schoot kalm en regelmatig en ik dacht: goeie artillerie! Ik weet dat het niet te pas komt, maar ik dacht het. Mijn God, wat een rust ging er uit van die artillerie, wat ik klonk ze vertrouwd: zwaar en ruig, een zacht, bijna plechtig orgelspel. Op de een of andere manier voornaam. Ik vind dat de artillerie iets voornaams heeft, ook als ze schiet. Ze klinkt zo betrouwbare, heeft naar oorlog uit de fotoalbums ... Toen bedacht ik hoeveel naar er zou op het oorlogsgedenkteken zouden staan als ze het weer welen inwijden met een nog groter ijzeren kruis erop en een nog geweldiger stenen lauwerkrans en plotseling wist ik het; als ik wakerlijk in mijn oude school lag, dan zou mijn naam er ook op staan, in een gehouwen en in de schoolalmanak zou achter mijn naam staan: Ging van school rechtstreeks naar het front en sneuvelde voor ...

Maar ik wist nog niet waarvoor en ik wist ook nog niet of ik wel in mijn oude school lag. Nu wilde ik het hok dan ook te weten komen. Zo'n oorlogsgedenkteken is ook niets bijzonders, niets opvallends, overal eender, het was een confectiegedenkteken, ze kregen die dingen uit de een of andere centrale ...

Ik bekeek het tekenlokaal, maar ze hadden de platen van de muur genomen en wat valt er te zien aan een paar banken die in een hoek op elkaar gestapeld staan en aan de ramen, smal en hoog, veel ramen naast elkaar, opdat er veel licht naar binnen valt zoals dat hoort in een tekenlokaal? Mijn hart reageerde niet. Zou het echt niet gereageerd hebben als ik in dat hok had gelegen waar ik acht jaar lang vazen had nagetekend en letters geoveend, slanke, sierlijke, prachtige nagebootste Romeinse glazen zoefend, dan de tekenleraar voor in het lokaal op een pedestaal zette, en allerlei letters, rondschrift, antiqua, romein en italiaan. Ik had aan niets op school zo de pest gehad als aan die lessen, ik had me urenlang kapotverveeld, en nooit had ik vazen kunnen tekenen of letters. Maar waar waren mijn verwensingen gebleven en mijn haat bij het zien van deze sombere saaie muren? Ik voelde geen enkele reactie en ik schudde zwijgend mijn hoofd.

Altijd maar had ik zitten gummen, mijn potlood geslepen, gegumd ... maar tevergeefs ...

Ik wist niet precies wat voor verwonding ik opgelopen had. Ik wist alleen dat ik mijn armen niet kon bewegen en mijn rechterbeen evenmin, alleen mijn linker een beetje. Ik had het gevoel dat ze mijn armen stijf tegen mijn lichaam hadden gebonden, zodat ik ze niet kon bewegen.

Ik spooig de tweede sigaret in het paadje tussen de strozakken en probeerde mijn armen te bewegen, maar het deed zo'n pijn, dat ik het uitschreeuwde: ik bleef schreeuwen. Het was altijd weer fijn om te schreeuwen, bovendien was ik woedend dat ik mijn armen niet kon bewegen.

Plotseling stond de dokter voor me; hij had zijn bril afgenomen en knipperde met zijn ogen terwijl hij me aankeek; hij zei niets; fluisterde hem stonk de brandweerman, die me water had gegeven. Hij fluisterde de dokter iets in zijn oor, en de dokter zette zijn bril op: ik zag duidelijk zijn grote grijze ogen met de nauwelijks merkbaar trillende pupillen achter de dikke brillenglazen. Hij keek me een hele tijd aan, zo lang, dat ik een andere kant op keek en hij zei zachtjes: 'Nog eventjes, u bent zo aan de beurt ...'

Toen tilden ze mijn buurman op en droegen hem achter het bord; ik keek ze na: ze hadden de twee delen van het bord uit elkaar geschoven en dwars gelegd en over de opening tussen muur en bord een laken gehangen; achter het bord brandde een felle lamp. Ik hoorde niets tot het laken weer opzij werd geschoven en mijn buurman eruit werd gedragen: met vermoeide onverschillige gezichten sjouwden de dragers hem naar de deur.

Ik deed mijn ogen weer dicht en dacht: 'Je moet toch te weten zien te komen waar je precies gewond bent en of je wel in je oude school bent.' Het liet me allemaal zo koud en deed me zo weinig alsof ze me door het museum van een dodenhand gedragen, door een wereld die me onverschillig liet en waar ik geen contact mee had hoewel mijn ogen haar herkenden, alleen mijn ogen; het kon toch niet waar zijn, dat ik hier drie maanden geleden nog had gezeten, vazen getekend en letters, dat ik in de pauze op mijn dooie gemak naar beneden was gelopen met mijn boterhammen met jam, langs Nietzsche, Hermes, Togo, Caesar, Marcus Aurelius, naar de gang beneden waar Medea hing, en vervolgens naar de conciërge, naar Birgeler, om melk te drinken, melk in dat kleine halfdonkere kamertje, waar je het ook kon wagen een sigaret te roken hoewel dat verboden was.

Natuurlijk droegen ze degeen die naast me had gelegen naar beneden, waar de doden lagen, misschien lagen de doden wel in het sombere kleine kamertje van Birgeler waar het naar warme melk rook, naar stof en naar zijn goedkope tabak.

Eindelijk kwamen de dragers weer binnen en tilden nu mij op en droegen me achter het bord. Ik zweefde weer, nu langs de deur en terwijl ik er voorbij zweefde zag ik dat ook dat klopte: boven de deur had vroeger, toen de school nog Thomasschool heette, een kruis gehangen, en indertijd hadden ze het kruis weggehaald, maar op de muur bleef een schone bruingele plek achter in de vorm van een kruis, scherp omljnd en duidelijk zichtbaar een plek die bijna nog meer opviel; dat oude gammele kleine kruis zelf, dat ze hadden weggehaald; er bleef een mooi helder kruisteken op de verschoten kalk van de muur achter. Indertijd hadden ze nijdig de hele muur opnieuw gekalkt maar het had niets geholpen: de schilder had de kleur niet precies getroffen, het kruis bleef staan, bruin en duidelijk zichtbaar, maar de hele muur was roze gekalkt. Ze waren tekeergegaan maar het had niets geholpen: het kruis bleef, bruin en duidelijk zichtbaar op het roze van de muur en ik geloof dat hun verbodigd was en er was niets meer aan te doen. Het kruis was er nog en als je heel goed keek kon je zelfs nog duidelijk een bruine streep boven de rechter balk zien zitten, waar jarenlang het palmtakje had gehangen dat de conciërge Birgeler ertussen had gestoken toen in de scholen de kruisen mochten worden opgehangen ...

Al die dingen schoten me door mijn hoofd in die ene seconde dat ik langs die deur werd operagen achter het bord, zelf de felle lamp brandde. Ik lag op de operatietafel en zag me zelf heel duidelijk maar heel klein in elkaar geschrompeld, boven in het heldere glas van de lamp, nietig en wit, een klein pakje verbandgaas, een ongelukkig subtiel embryo, dat was ik dus daar boven.

De dokter draaide zijn rug naar me toe en stond bij een feltje wat met instrumenten te scharrelen; breed en oud stond de brandweerman voor het bord en glimlachte. Zijn lachje was moe en verdrietig en zijn stoppelige, gore gezicht was het gezicht van iemand die slaapt, langs zijn schouders op de vuile achterkant van het bord zag ik iets, dat me voor de eerste keer, sinds ik in dit dodenhuis was liet voelen dat ik een hart had: ergens in een verborgen hoek van mijn hart schrok ik intens en hevige en mijn hart begon wild te kloppen: daar stond mijn handschrift op het bord.

Ik ken mijn handschrift: het is erger dan wanneer je je zelf in de spiegel ziet, veel duidelijker, en ik zag geen mogelijkheid om aan de echtheid van mijn handschrift te twijfelen. Al het andere was geen bewijs geweest, noch Medea, noch Nietzsche, niet het dinarische alpenfilmprofiel en de banaan uit Togo ook niet, niet eens het kruisteken boven de deur: dat kun je allemaal in andere scholen ook zien maar ik geloof niet dat ze in andere scholen in mijn handschrift op het bord schrijven. Daar stond nog de spreuk, die we indertijd hadden moeten opschrijven in dat wanhopige leven dat pas drie maanden achter me lag: Vreemdeling, kom jij in Spa ...

Ik herinner me dat het bord te klein geweest was, de tekenleraar had me op mijn kop gegeven dat ik de woorden niet goed verdeeld had, dat ik de letters te groot had genomen en hoofdschuddend had hij zelf net zo goets eronder geschreven: Vreemdeling, kom jij in Spa. Zeven keer stond het op mijn bord: in mijn handschrift, in antiqua, fractuur, cursief, romein, in italiaan en rondschrift; zeven keer duidelijk en onverbiddelek: Vreemdeling, kom jij in Spa ...

De dokter riep zacht iets tegen de brandweerman en die ging wat op zij en daardoor zag ik de hele spreuk, die alleen een beetje verminkt was, omdat ik de letters te groot had genomen, te veel punten.

Ik vloog omhoog toen ik een steek boven in mijn linker dij voelde, ik wilde op mijn armen steunen maar ik kon niet: ik keek langs mijn lichaam naar beneden en nu zag ik het: ze hadden me uit het verband gewikkeld en ik had geen armen meer, ook geen rechter been en plotseling viel ik achterover omdat ik geen armen had om op te steunen; ik schreeuwde; de dokter en de brandweerman keken me verschrikt aan, maar de dokter haalde alleen zijn schouders op en drukte het spuitje, waarvan het zuigertje langzaam en gelijkmatig naar beneden gleed, verder leeg; ik wilde weer op het bord kijken maar de brandweerman stond nu vlak naast me en benam me het uitzicht, hij hield me bij mijn schouders vast en ik rook alleen nog de branderige vieze lucht van zijn uniform dat onder de vlekken zag, zag alleen zijn vermoeide, verdrietige gezicht en nu herkende ik hem: Birgeler.

'Melk,' zei ik zacht.

Het duurde heel lang voor ik in Bonn een telefoon had gevonden; ten slotte vertelde een meisje in het postkantoor me dat alleen artsen en priesters de telefoon konden gebruiken, en dan nog alleen als ze geen nazi waren geweest. 'Ze zijn zo doodsbenuwd voor de Weerwolven,' zei het meisje.

'Hebt u toevallig een sigaret voor me?' Ik haalde het pakje tabak uit mijn zak en zei: 'Zal ik er een voor u rollen?' maar zij zei nee, dat kon ze zelf wel, en ik keek toe hoe zij sigarettenpapier uit haar jaszak haalde en heel handig en vlug een dikke sigaret rolde. 'Wie wou u opbellen?' zei ze, en ik zei: 'mijn vrouw,' en ze lachte en zei dat ik er helemaal niet getrouwd uitzag. Ik rolde zelf ook een sigaret en vroeg haar of er ergens een mogelijkheid was, een stuk zeep te verkopen; ik had geld nodig, reisgeld, en bezat geen pfennig. 'Zeep,' zei ze, 'laat eens zien.' Ik scharrelde een stuk zeep op uit de voering van mijn jas, en ze griste het me uit de hand, rook eraan en zei: 'Mijn god, echte Palmolive - die kost, kost - daar geef ik u vijftig mark voor.' Ik keek haar verbaasd aan, en zij zei: 'Ja, ik weet wel dat ze er al tachtig voor geven, maar zoveel kan ik niet missen.' Ik wilde die vijftig mark niet hebben, maar zij stond erop dat ik ze aannam, ze schoof het biljet in mijn jaszak en liep het postkantoor uit; ze was heel knap, van een hongerige knapheid waar meisjesstemmen iets scherps van krijgen. Wat me het meeste opviel in het postkantoor en toen ik weer door Bonn slenterde, was het feit dat er nergens corpsstudenten te zien waren, en verder de luchtjes: iedereen rook vies; en overal binnen rook het vies, en ik begreep waarom dat meisje zo bezeten van die zeep was geweest: ik liep naar het station, probeerde uit te vissen hoe ik naar Oberkerschenbach moest komen (daar woonde zij met wie ik getrouwd was), maar niemand kon het me vertellen; ik wist van dat gat alleen maar dat het ergens niet ver van Bonn in de Eifel lag; er waren ook nergens kaarten waarop ik het had kunnen opzoeken; waarschijnlijk waren die vanwege de Weerwolven verboden. Ik had altijd al graag precies willen weten waar een plaats ligt, en het maakte me onrustig dat ik van dat Oberkerschenbach helemaal niets afwist en helemaal niets te weten kon komen. Ik liet alle adressen die ik in Bonn kende, de revue passeren, maar vond daar geen artsen of priesters bij; eindelijk schoot me een professor in de theologie te binnen, die ik vlak voor de oorlog samen met een vriend had bezocht; hij had iets met Rome en de Index gehad, en wij waren gewoon naar hem toe gegaan om onze sympathie te betuigen; ik wist de naam van de straat: niet meer, maar wist wel waar hij was, en ik liep de Poppelsdorfer Allee door, toen links, nog eens links, vond het huis en was opgelucht toen ik zijn naam op de deur zag staan. De professor deed zelf open; hij was heel oud geworden, mager, gebogen en erg grijs. Ik zei: 'U zult me wel niet meer kennen, professor, ik ben destijds bij u op bezoek geweest, toen u die herrie met Rome en met de Index had - kan ik u een ogenblik spreken?' Hij lachte toen ik 'herrie' zei; toen ik uitgesproken was, zei hij: 'Komt u binnen,' en ging me voor naar zijn studeerkamer; wat me opviel was dat het er niet meer naar tabak rook, verder was het er nog net als toen met al zijn boeken, kaartsystemen en ficussen. Ik vertelde de professor dat ik gehoord had dat alleen priesters en artsen telefoon hadden, en dat ik absoluut met mijn vrouw moest telefoneren; hij liet me - wat heel zeldzaam voorkomt - helemaal uitspreken en zei toen dat hij weliswaar priester was, maar niet tot diegenen behoorde, die telefoon hadden, toen: 'Ik ben,' zei hij, 'geen zielenherder, ziet u.' 'Misschien bent u een Weerwolf,' zei ik; ik bood hem tabak aan, en ik had met hem te doen toen ik zag hoe hij naar mijn tabak keek; ik heb altijd erg te doen met oude mensen als ze zich iets moeten ontzeggen waar ze dol op zijn. Zijn handen trilden toen hij zijn pijp stopte, en ze trilden niet alleen maar omdat hij oud was. Toen hij hem eindelijk aangestoken had - ik had geen lucifers en kon hem daarbij dus niet helpen - vertelde hij me dat niet alleen artsen en priesters telefoon hadden, maar ook 'die tingeltangels die overal geopend worden waar soldaten zijn,' en ik moest het maar eens in een van die tingeltangels proberen; er was er een vlak om de hoek. Hij huilde toen ik hem ten afscheid nog wat tabak voor een paar pijpen op zijn bureau neerlegde, en hij vroeg me onder tranen of ik wel wist wat ik deed, en ik zei, ja, dat wist ik best, en ik verzocht hem die paar pijpen tabak te aanvaarden als een verlaat huldeblijk voor de moed die hij destijds tegenover Rome had betoond. Ik had hem graag nog een stuk zeep gegeven, ik had er nog vijf of zes in de voering van mijn jas, maar ik was bang dat zijn hart van vreugde zou breken; hij was zo oud en zwak.

'Tingeltangel' was heel deftig uitgedrukt; maar ik had daar minder last van dan de Engelse schildwacht bij de deur van de tingeltangel. Hij was nog jong en keek me streng aan toen ik bij hem staan bleef. Hij wees op het bord dat Duitsers de toegang tot deze tingeltangel verbood, maar ik zei tegen hem dat mijn zusje daar werkte, dat ik net in mijn dierbare vaderland was teruggekomen en mijn zusje de huissleutel had. Hij vroeg hoe mijn zusje heette, en het leek me het beste de meest Duitse van alle Duitse meisjesnamen te noemen en zei dus: 'Gretchen'; ja, zei hij, dat was dat blondje en liet me naar binnen; ik laat de beschrijving van het interieur achterwege, maar verwijs daarvoor naar de desbetreffende 'dames' literatuur, films en televisie; ik laat zelfs de beschrijving van Gretchen achterwege (zie boven); het enig belangrijke is dat Gretchen verbaasd snel van begrip en bereid was, tegen betaling van een stuk Palmolive, de pastorie van Kerschenbach (ik hoopte tenminste dat er een was) op te bellen en haar met wie ik getrouwd was aan de telefoon te laten roepen. Gretchen sprak vloeiend Engels aan de telefoon en legde me uit dat haar vriend het via de dienstlijn zou proberen, dat ging vlugger. Ik bood haar, terwijl we wachtten, wat van mijn tabak aan, maar zij had betere; ik wilde haar het stuk zeep vast als vooruitbetaling geven, maar zij zei, nee, het hoefde niet meer, ze wilde er niets voor hebben, en toen ik erop stond te betalen, begon ze te huilen en biechtte me op dat haar ene broer in gevangenschap zat, de andere dood was, en ik had medelijden met haar, want het is niet mooi als meisjes als Gretchen huilen; ze bekende zelfs dat ze katholiek was, en net toen ze de foto van haar eerste communie uit een la wilde halen, ging de telefoon, en Gretchen nam de hoorn van de haak en zei: 'Meneer pastoor,' maar ik had al gehoord dat het geen mannenstem was.

'Wacht u even,' zei Gretchen en gaf mij toen de hoorn. Ik was zo opgewonden dat ik de hoorn niet kon vasthouden, hij viel me gewoonweg uit de hand, gelukkig op Gretchens schoot; die pakte hem op, hield hem tegen mijn oor, en ik zei: 'Hallo - ben jij het?'

'Ja,' zei ze, 'jij, waar ben jij?'

'Ik zit in Bonn,' zei ik, 'de oorlog is afgelopen - voor mij.'

'Mijn God,' zei ze, 'ik kan het niet geloven. Het is niet waar.'

'Jawel,' zei ik, 'het is echt waar. Heb je mijn kaart destijds nog gekregen?'

'Nee,' zei ze, 'welke kaart?'

'Toen ik in krijgsgevangenschap kwam - toen mochten we een kaart schrijven.'

'Nee,' zei ze, 'ik heb al in acht maanden niets van je gehoord.'

'De schoften,' zei ik, 'die verdorde schoften ook - O, zeg me nog even waar Kerschenbach ligt.'

'Ik' - ze huilde zo erg dat ze niet meer kon praten, ik hoorde haar snikken en slikken, tot ze eindelijk kon fluisteren: '... op het station in Bonn, ik kom je afhalen,' toen hoorde ik haar niet meer, een of andere man zei iets in het Engels dat ik niet verstond.

Gretchen hield de hoorn tegen haar oor, luisterde even, schudde haar hoofd en hing op. Ik keek haar aan en besepte dat ik die zeep niet meer kon aanbieden. Ik kon ook niet 'dank je' zeggen, dat vond ik zo onnozel. Ik maakte een hulpeloos gebaar en liep naar buiten. Ik liep terug naar het station, met in mijn oren de vrouwenstem die nog nooit naar trouwen had geklonken.

Heinrich Böll De smaak van brood

Uit de kelder kwam hem zwoele, zurige lucht tegemoet; hij liep langzaam de glibberige treden af en ging op de tast voort naar een geelachtig duister; ergens drupte het, het dak was zeker beschadigd of een waterleiding gesprongen; het water vermengde zich met stof en puin en maakte de treden glibberig als de bodem van een aquarium. Hij liep verder. Uit een deur achterin viel licht, rechts las hij in het halfdonker een bord: 'Röntgenzaal, toegang verboden.' Hij kwam dichterbij het licht, het was geel en mild en hij zag aan het flakkeren dat het een kaars moest zijn. In het voorbijgaan keek hij donkere vertrekken binnen, waar hij door elkaar gegooide stoelen, leren banken en platgedrukte kasten kon onderscheiden. De deur, waaruit het licht viel, stond wijd open. Naast de grote altaarkaars stond een non in een blauw habijt; ze roerde sla om in een emaille kom, de vele groene blaadjes waren wit verkleurd en hij hoorde beneden in de kom de saus zachtjes klotsen. De brede, roze hand van de non liet de blaadjes ronddraaien en soms vielen er kleine over de rand; ze raapte ze rustig op en gooide ze weer in de kom. Naast de kandelaar stond een grote metalen kan, waaruit een flauwe geur van bouillon kwam, van heet water, uien en maggiblokjes.

Hij zei luid: 'Goedenavond.'

De non draaide zich om, op haar brede, roze gezicht stond angst te lezen. Ze zei zacht: 'Mijn God-wat wilt u?' Van haar handen drupte de melkachtige saus en aan haar zachte, kinderlijke armen plakten een paar heel kleine slablaadjes. 'Mijn God', zei ze, 'is dat schrikken. Wilt u iets?'

'Ik heb honger', zei hij zacht.

Maar hij keek de non al niet meer aan; zijn blik was naar rechts gevallen, in een open kast, met een deur die er door de luchtdruk uit was gerukt; de versplinterde resten van de planken hingen nog aan de scharnieren en de grond was bezaaid met afgebrokkelde stukken verf. In de kast lagen broden, veel broden. Ze lagen daar slordig opeengestapeld, meer dan een dozijn uitgedroogde, gerimpelde broden. Het water liep hem meteen in de mond, hij slikte het speeksel moeizaam door en dacht: 'Ik zal brood eten, wat er ook gebeurt, ik zal brood eten .. .'

Hij keek de non aan; in haar kinderlijk lag medelijden en angst.

'Honger?' zei ze, 'hebt u honger?' en ze keek vragend naar de kom met sla, de kan met bouillon en de stapel brood.

'Brood', zei hij, 'brood alstublieft.'

Ze ging naar de plank, pakte een brood, legde het op de tafel en zocht in de la naar een mes.

'Dank u wel', zei hij zacht, 'laat maar, je kunt brood ook breken ...'

De non klemde de slakom onder haar arm, pakte de kan met bouillon en liep langs hem heen de deur uit.

Hij brak haastig een stuk brood af: zijn kin beefde, hij voelde hoe de spieren van zijn mond en kaken trokken. Toen groef hij zijn tanden in het oneffen, zachte breukvlak en at. Hij at brood. Het brood was oud, minstens een week oud, droog grijs brood met het roodachtige merkje van de een of andere fabriek erop geplakt. Hij groef dieper met zijn tanden, pakte ook de bruinachtige leren korst, nam het brood tussen zijn handen en brak er weer een stuk af; hij at met zijn rechterhand en hield het brood met zijn linker vast; hij at door, ging op de rand van een kist zitten en als hij een stuk had afgebroken beet hij altijd eerst in het zachte breukvlak, dan voelde hij om zijn mond heen de aanraking van het brood als een droge liefkozing, terwijl zijn tanden dieper groeven.

Heinrich Böll De man met de messen

Jupp hield het mes aan de punt van het lemmet vast en liet het nonchalant op en neer wippen; je kon zien dat het scherp was. Plotseling gooide hij het mes omhoog. Als een zoemende propeller draaide het naar boven, waarbij het blanke lemmet in de stralen van de ondergaande zon glinsterde als een goudvis, ketste boven tegen het plafond, verloor zijn vaart en schoot recht naar beneden op Jupp zijn hoofd; Jupp had pijnsnel een stuk hout op zijn hoofd gelegd; het mes vloog met een klap vast in het hout en bleef trillend staan. Jupp nam het stuk hout van zijn hoofd, trok het met mes eruit en wierp het met een nijldige uithaal in de deur, waar het in het paneel bleef natrillen, tot het geleidelijk tot rust kwam en op de grond viel.

'Om beroerd van te worden,' zei Jupp zachtjes. 'Ik ben uitgegaan van de nogal voor de hand liggende veronderstelling dat de mensen, als ze aan de kassa hun geld hebben neergegeld, het liefst nummers zijn waarbij leven of gezondheid op het spel staat, precies als in een Romeins circus. Ze willen op zijn minst de zekerheid hebben dat er wel eens bloed zou kunnen vloeien, begrijp je wel?' Hij raapte het mes op en vloeg het met een korte zwaai van zijn arm in de bovenste spijning van het raam, zo krachtig dat de ruiten rinkelden en uit de brokkelig geworden stopverf dreigden te vallen. Die worp, feilloos en aanmatigend, bracht me weer die sombere uren uit het verleden in herinnering, toen hij zijn zakmes langs de steunbalken van het onderkomen op en neer had laten kruipen. 'Ik ben heus tot alles bereid,' ging hij door, 'om de dames en heren aangenaam te prikkelen. Ik wil best mijn oren afsnijden, maar er is helaas niemand, die ze weer aan mijn hoofd zou kunnen plakken. Kom eens even mee.' Hij trok de deur open, liet mij voor gaan en we stonden in het trappenhuis, waar stukken brood alleen op en plekken zaten, waar het zo goed zat vastgeplakt dat de bewoners het niet van de muur hadden kunnen krijgen om er de kachel mee aan te maken.

Vervolgens liepen we een vervallen badkamer door en kwamen op een soort terras, waarvan het beton was gebarsten en met mos begroeid. Jupp wees naar boven. 'Hoe hoger het mes vliegt, hoe meer effect natuurlijk. Maar ik heb boven een weerstand nodig waar het tegen aan moet botsen en zijn vaart verliezen, zodat het loodrecht naar beneden schiet op mijn nutteloze hoofd. Kijk maar eens.' Hij wees naar boven, waar de ijzere steunbalken van een vervallen balkon naar buiten staken. 'Hier heb ik staan oefenen. Een jaar lang. Let maar eens op!' Hij liet het mes omhoog zwiepen, het vloog prachtig gelijkmatig en statig naar boven, het klom geruisloos en moeiteloos als een vogel, ketste toen tegen een van de steunbalken, vloog met een adembenemende snelheid naar beneden en kwam met een klap in het stuk hout terecht. De klap alleen al leek me geen pretje. Jupp vertrok geen spier van zijn gezicht. Het mes had zich een paar centimeter diep in het hout geboord.

'Dat is toch schitterend, man,' riep ik uit, 'dat is toch niet te geloven, dat moet je toch toegeven, als dat nog geen nummer is!' Jupp trok onverschillig het mes uit het hout, pakte het bij het heft en sloeg ermee in de lucht. 'Dat geven ze ook wel toe, ze betalen me twaalf mark per avond en daarvoor mag ik dan tussen de belangrijke nummers een beetje met mijn mes spelen. Maar het nummer is te simpel. Een man, een mes en een stuk hout, dat is toch niks. Ik zou een halfnaakte vrouw moeten hebben, wie ik het mes rakelings langs haar neus laat vliegen. Dan zouden ze nog eens juichen. Maar vind maar eens zo'n vrouw!'

Hij liep voor me uit toen we weer naar zijn kamer teruggingen. Hij legde het mes behoedzaam op tafel, het stuk hout ernaast en wreef zich in zijn handen. Toen gingen we op de kist naast de kachel zitten en zwegen. Ik haalde mijn brood uit mijn zak en zei: 'Mag ik je uitnodigen?'

'Graag, ik zal koffie zetten en dan moet je met me meegaan en mijn nummer eens bekijken.' Hij deed hout op de kachel en zette de pan op het open vuur.

'Het is om wanhopig van te worden,' zei hij, 'ik geloof dat ik er te ernstig uitzie, nog een beetje als een sergeant-majoor, wat vind jij?'

'Onzin, je bent toch nooit sergeant-majoor geweest. Lach je vriendelijk als ze applaudisseren?'

'Natuurlijk - en ik maak een buiging.'

'Dat zou ik niet kunnen. Ik zou niet kunnen glimlachen op een kerkhof.'

'Dat is een groot gebrek, op een kerkhof moet je juist glimlachen.'

'Wat wil je daarmee zeggen?'

'Ze zijn immers niet dood. Niet een is er dood.'

'Ik begrijp wat je bedoelt, maar ik geloof het niet.'

'Dat komt omdat je toch nog een beetje de eerste luitenant bent. Dat raak je zo maar niet kwijt. God nog aan toe, ik ben blij als ze een beetje plezier hebben. Ze zijn uitgedoofd en ik kietel ze een beetje en laat me betalen. Misschien is er een, een doodenkele, die me niet vergeet als hij naar huis loopt. "Die vent met dat mes, verdomd, die was niet bang, en ik ben altijd bang, verdomd", dat zegt hij misschien want ze zijn bang, allemaal. Ze slepen de angst achter zich aan als een zware last en ik ben blij als ze dat even vergeten en een beetje lachen. Is dat geen reden om te glimlachen?'

Ik zei niets en wachtte tot het water zou gaan borrelen. Jupp goot het kokende water op de koffie in de bruine metalen kan, we dronken om de beurt uit die bruine kan en aten mijn brood erbij op. Buiten begon het geleidelijk aan donker te worden en de schemering stroomde als zachte grijze melk de kamer binnen.

'Wat doe jij eigenlijk voor de kost?' vroeg Jupp.

'Niks ... ik red me zo'n beetje.'

'Een zwaar beroep.'

'Inderdaad - voor dat brood hier heb ik honderd stenen moeten zoeken en afkloppen. Los arbeider.'

'Zozo - heb je zin om nog een van mijn kunststukken te zien?'

Hij stond op omdat ik knikte, deed het licht aan en liep naar de muur waar hij een soort kleed opzij schoof; op de rood gekalkte muur werd een met houtskool grof geschetste mannen figuur zichtbaar: een zonderlinge buitige verhoging precies op de plaats van de schedel moest waarschijnlijk een hoed verbeelden. Toen ik nog eens goed keek zag ik dat de man op een handig gecamoufleerde deur was getekend. Ik zat nieuwsgierig te kijken hoe Jupp onder zijn armoedige bed een mooi bruin koffertje vandaan haalde, dat hij op tafel legde. Voordat hij het open deed kwam hij naar me toe en legde vier peuken voor me neer.

Twee dunne van draaien, zei hij.

Ik ging ergens anders zitten zodat ik hem kon zien en tegelijk beter de weldadige warmte van de kachel voelde. Terwijl ik de peuken voorzichtig openscheurde en mijn boterhammenpapier als onderlegger gebruikte, had Jupp het slot van de koffer open laten springen en er een eigenaardig etui uit gehaald; het was een van die met vele vakjes bestikte stoffen etuis waarin onze moeders hun vorken, messen en lepels plachten te bewaren. Hij maakte vlug het lint los, liet de opgerolde bundel over tafel openrollen en er kwamen messen met houten heften te voorschijn, messen die in de tijd toen onze moeders walsen dansten 'jachtmessen' werden genoemd. Ik verdeelde de tabak eerlijk over twee blaadjes en rolde de sigaretten.

'Alsjeblieft,' zei ik.

'Alsjeblieft,' zei Jupp ook en: 'Dank je.' Hij liet me het hele foedraal zien.

'Dat is alles wat ik van het bezit van mijn ouders heb gered. Alles is verbrand, onder het puin kraakt of gestolen. Toen ik halfziek en met vodden aan mijn lijf uit krijgsgevangenschap kwam had ik niets, tot op zekere dag een deftige oude dame, een kennis van mijn moeder, erachter kwam waar ik zat en me dit mooie kleine koffertje bracht. Een paar dagen voor ze bij een bombardement omkwam had mijn moeder dat ding bij haar in veiligheid gebracht en het was behouden gebleven. Gek, vind je niet. Maar je weet immers dat mensen de gekste dingen proberen te redden als de angst voor de ondergang ze te pakken heeft. Nooit wat ze nodig hebben. Ik had nu dus in ieder geval de inhoud van dat koffertje: die bruine kan, twaalf vorken, twaalf messen en een vaal lefde en dat grote broodmes. Ik verkocht de lepels en de vorken, leefde een jaar van de opbrengst en oefende met de messen, dertien messen. Let maar eens op ...'

Ik gaf hem het stukje papier, waarmee ik mijn sigaret had aange-stoken. Jupp plakte de sigaret aan zijn onderlip, bond het bandje van het foedraal vast aan een knoop van zijn jasje boven bij zijn schouder en liet het foedraal als een vreedzaam soortig krijgsuittuimling langs zijn arm roteren. Vervolgens maakte hij razendsnel alle messen uit het foedraal en nog voor ik precies zag hoe hij dat zo vlug voor elkaar kreeg wierp hij ze bliksemsnel naar de vage mannenfiguur op de deur, die grote gelijkenis vertoonde met die afschuwelijke wankelende gestalten die ons tegen het einde van de oorlog als verboden van de ondergang van alle reclamezuilen, overal vandaan tegemoet waggelden. Twee messen zaten in de hoed van de man, twee boven elke schouder en langs elke arm drie.

'Geweldig,' riep ik, 'schitterend!' Dat is toch een nummer, kerel, vooral met een beetje versiering.'

'Er ontbreekt alleen de man, of liever de vrouw.'

Hij trok de messen uit de deur en stopte ze weer zorgvuldig in het foedraal. 'Maar ja, vind maar eens iemand. Vrouwen zijn te bang en moedertje. Ik kan het ook wel begrijpen, het is een riskant nummertje.'

Hij wierp nu de messen weer vliegensvlug zo, dat de hele zwarte mannenfiguur door een geniale symmetrie precies in tweeën was gedeeld. Het dertiende mes, het grote, zat als een dodelijke pijl op de plaats, waar de man zijn hart had moeten hebben.

Jupp deed nog een trek aan het dunne met tabak gevulde roletje papier en gooide het nietige peukje achter de kachel.

'Kom,' zei hij, 'ik geloof dat we moeten gaan.' Hij stak zijn hoofd uit het raam, mompelde iets van 'verdomde regen' en zei: 'Het is bijna acht uur, om half negen moet ik op.'

Terwijl hij de messen weer in het kleine leren koffertje stopte, stak ik mijn hoofd naar buiten. Het was net of de vervallen villa's in de regen zachtjes lagen te kruenen en achter een muur van populieren die leek te wankelen hoorde ik het geknars van de tram. Maar ik kon nergens een kloot het is?'

'Op mijn gevoel - dat hoort bij mijn training.'

Ik keek hem dom aan. Hij hielp eerst me in mijn jas en trok toen zelf een windjack aan. Mijn schouder is een beetje verlamd en ik kan mijn armen maar een klein eindje omhoog krijgen, net ver genoeg om stenen te kloppen. We zetten onze petten op en liepen de donkere gang in en ik was ergens in huis tenminste stemmen te horen, gelach en vaag gemompel.

'Dat zit zo,' zei Jupp toen we de trap afliepen, 'ik heb mijn best gedaan om bepaalde kosmische wetten te achterhalen. Zo.'

Hij zette zijn koffer neer op een overloop en strekte zijn armen wijd uit, precies zoals op sommige schilderijen Ikarus staat afgebeeld, als hij op het punt staat om te springen. Zijn nuchtere gezicht kreeg een vreemde afwezige uitdrukking, iets dromerigs, iets koel-bezetens, magisch, waarvan ik hevig schrok.

'Kijk,' zei hij zacht, 'ik steek mijn handen gewoon in de atmosfeer en ik voel dat ze steeds langer worden, dat ze een ruimte bereiken, waarin andere wetten gelden, ze stoten door een plafond heen en daar boven liggen vreemde, magische spanningen die ik grijp, gewoon met mijn handen grijp en dan ruk ik aan hun wetten, pak ze, begeer en met wellust en neem ze mee.'

Zijn handen trokken krampachtig samen en hij haalde ze zo dicht mogelijk naar zich toe.

'Kog mee,' zei hij en zijn gezicht stond weer nuchter. Ik liep een beetje van mijn stuk gebracht achter hem aan ...

Buiten viel zacht en gelijkmatig een koude regen. We sloegen onze kraag op en trokken ons in ons zelf terug. De schemerlevel stroomde door de straten, al vermengd met de blauwige duisternis van de nacht. In sommige kelders was de verwoeste villa's brandde een glimmend lichtje onder de hoop oprijzende zwarte last van een reusachtige ruïne. Onmerkbaar ging de straat over in een modderige buitenkeetjes, waar links en rechts in de donkere schemering sombere houten keetjes in de kale tuinen leken te drijven als dreigende jonken op een ondiepe rivier. Toen liepen we over de tramrails, doken in de nauwe schachten van de voorstad, waar tussen hopen puin en savel nog een paar huizen in het vuil overeinde stonden tot we plotseling een drukke straat bereikten. We lieten ons een eind met de mensenstroom meedrijven en sloegen toen een donker zijstraatje in, waar de schreeuwelijke lichtreclame van de 'Zeven Molens' door het glimmende asfalt werd weerspiegeld. Het portaal van het variété-theatertje was leeg. De voorstelling was allang begonnen en door de kale rooie portières hoorden we het geroezemoes van het publiek. Jupp wees lachend naar een foto in de vitrine, waar hij in een cowboypak tussen twee lief lachende danseressen hing, wier borsten met bontschitterende lovertjes waren bedekt.

'De man met de messen,' stond eronder. 'Kom mee,' zei Jupp weer en voor ik een besluit kon nemen had hij me door een bijna onzichtbare smalle deur mee naar binnen getrokken. We liepen langs een schminklucht de nabijheid van het toneel verried. Jupp liep voor me uit en plotseling bleef hij bij een draaiing van de trap staan, pakte me bij mijn schouders nadat hij zijn koffertje had neergezet en vroeg me zacht: 'Durf je?'

Die vraag had ik al zo lang verwacht dat ik schrok nu ze me plotseling werd gesteld. Ik zal wel niet erg moedig hebben gekeken toen ik zei: 'Met de moed der wanhoop.'

'Dat is net de moed die je nodig hebt,' riep hij en deed zijn best om niet te lachen.

'Nou?'

Ik zweeg en plotseling hoorden we een daverend gelach; het was een golf, die uit de nauwe gang als een wilde stroom op ons afkwam, met zo'n geweld dat ik schrok en onwillekeurig huiverde.

'Ik ben bang,' zei ik zacht.

'Ik ook. Denk je niet dat ik het klaarspeel?'

'Zeker, dat wel ... maar ... kom,' zei ik hees, duwde hem voor me uit en voegde eraan toe: 'Het kan me allemaal niets schelen.'

We liepen een smalle gang in, die links en rechts in beslag werd genomen door een aantal ruw in elkaar gekimmerde kleedhokjes van triplex; een paar bont uitgedoste figuren renden rond en door een spleet tussen armoedige coullissen zag ik op het podium een clown, die net zijn reusachtige mond opensperde. Weer werden we getroffen door het gierend gelach van de toeschouwers. Jupp trok me door een deur naar binnen en deed die op slot. Ik keek om me heen. De kleedkamer was klein en vrijwel kaal, aan de wand hing een spiegel en aan een eenzame spijker hing het cowboykostuum van Jupp. Op een stoel die er nogal gammel uitzag lag een oud spel kaartje. Jupp was nerveus en gejaagd. Hij hielp me mijn jas uit te aantrekken, gooide het cowboykostuum over de stoel, hing mijn jas op en daarna zijn windjack. Boven de wand van het kleedkamertje zag ik tegen een roodbeschilderde Dorische zuil een elektrische klok die vijftig minuten over acht aanwees.

'Nog vijf minuten,' mompelde Jupp, terwijl hij het kostuum over zijn kleren aantrok. Jupp pakte de koffer en trok me naar buiten. Op de voorgrond stond een man met een kaal hoofd die mee het laatste nummer van de clown op het podium stond te kijken. Jupp fluisterde hem iets in zijn oor wat ik niet verstond, de man keek verschrift op, keek mij aan, keek weer naar Jupp en schudde heftig zijn hoofd. Weer fluisterde Jupp hem iets toe. Het kon me allemaal weinig schelen. Voor mijn part werd ik levend gespiet. Ik had een lamme schouder, had een dunne sigaret gerookt en morgen zou ik voor vijftienzeventig stenen driekwart brood krijgen. Maar morgen ...

Het geweld van het applaus wierp de coullissen bijna om. De clown wankelde met een moevertrokken gezicht door de spleet tussen de coullissen naar ons toe, bleef een paar seconden met een chagrijnig gezicht staan en liep toen weer het podium op waar hij vriendelijk glimlachend boog voor het publiek. Het orkestje speelde een fanfare. Jupp stond ook steeds tegen het kale mannetje te fluisteren. Drie keer kwam de clown van het podium en drie keer liep hij terug, en maakte glimlachend zijn buigingen. Toen begon het orkestje een mars te spelen en Jupp liep met forse schreden, koffertje in zijn hand, het podium op.

Hij kreeg een mat applaus. Met vermoeide ogen keek ik toe, hoe Jupp de kaarten aan spijkertjes hing, die blijkbaar voor dat doel waren aangebracht, en hoe hij daarna alle kaarten op het rijtje af telkens met een ander mes doorboorde, precies in het midden. Het applaus werd welwillend maar alleshalve geestdriftig. Toen bracht hij onder zacht tromgeroel het nummer met de grote broodmes en het stuk hout en ondanks mijn onverschilligheid voelde ik dat het inderdaad een beetje goedkoop was. Aan de andere kant van het podium stonden een paar halfnaakte meisjes toe te kijken ...

Toen werd ik plotseling bij mijn lurven gepakt door het kale mannetje en het podium opgeleurd. Hij groette Jupp met een plechtige armzwaai en probeerde net zo'n stem op te zetten als een politieagent.

'Goedenavond, meneer Erdmenger.'

'Goedenavond, meneer Borgmenger,' zei Jupp, net zo gewichtig. 'Ik heb hier een paardendief, een eersteklas oplichter, meneer Borgalewski, die u met uw blinkende messen eerst maar eens even moet kietelen, die hij wordt gehangen ... een oplichter ...'

Ik vond zijn stem uitgesproken lachwekkend, pijnlijk gemaakt, als papieren bloemen of goedkope make-up. Ik wierp een blik in de zaal en vanaf dat ogenblik, oog in oog met dat glinsterende, wellustige, duizendkoppige gespannen monster, dat in de duisternis als het ware gereed zat om toe te springen, schakelde ik resoluut alle gevoelens uit. Het kon me allemaal niets meer schelen, ik werd verblijnd door het felle licht van de schijnwerpers en in mijn armoedige pakje en mijn kapotte schoenen zal ik er wel als een echte paardendief hebben uitgezien.

'O, laat u hem maar hier, meneer Erdmenger, ik zal die kerel wel even mores leren.'

'Goed zo, geeft u hem er maar flink van langs en weest u niet zuinig met uw messen.'

Jupp greep me bij mijn kraag terwijl meneer Erdmenger wijdbaans met een grijns op zijn gezicht het toneel verliet. Ergens vandaan werd een stuk touw op het podium geseut en toen bond Jupp mij aan de voet van een Dorische zuil vast, waar een blauw geschilderde toneel deur achter stond. Ik kwam in een soort roes van onverschilligheid. Rechts hoorde ik het angstaanjagende onrustige geroezemoes van het nieuwsgierige publiek en ik voelde dat Jupp gelijk had als hij zei dat het bloed wilde zien. De wellust van de toeschouwers trilde in de zoetige weêr lucht en het orkestje versterkte met zijn sentimentele tromgeroel en zijn onderdrukte geilheid de indruk van een huiveringwekkende tragikomedie, waarin echt bloed zou vloeien, betaald toneel bloed ... Ik keek star voor me uit en liet me slap naar beneden zakken omdat ik zo stevig was vastgebonden dat het touw me hield. Het orkestje speelde steeds zachter, terwijl Jupp zakelijk zijn messen weer uit de kaarten trok en in zijn foedraal stopte, waarbij hij ze met een melodramatische blik nauwkeurig bekeek.

Nadat hij alle messen had opgeborgen wendde hij zich tot het publiek en ook zijn stem klonk afschuwelijk gemaakt toen hij zei: 'Ik zal deze meneer rondom in de messen zetten, dames en heren, maar u zult eerst zien dat ik niet met botte messen gooi ...'. Hij haalde een touwtje uit zijn zak, pakte doorkalm het ene mes na het andere uit het foedraal en raakte met elk mes even het touwtje aan dat hij in twaalf stukjes sneed. Elk mes stopte hij weer in het foedraal. Ondertussen waren voor een keek gevoel de coullissen en de halfnaakte meisjes heel ver weg en keek ik in een andere wereld ...

De spanning van de toeschouwers elektriseerde de lucht. Jupp kwam naar me toe, deed alsof hij het touw nog eens vastbond en fluisterde met een zachte stem: 'Doodstil, doodstil blijven staan, en niet bang zijn, mijn beste ...'

Deze vertraging had de spanning bijna tot ontleding gebracht en ze droeg in het niets te verlopen maar plotseling deed Jupp zijwaarts een greep in de lucht, liet zijn handen zweven als zacht snorrende vogels en op zijn gezicht verscheen die uitdrukking van magische concentratie, waar ik op de trap met verwondering naar gekeken had. Het was net of hij met dat magische gebaar tegelijkertijd de toeschouwers bezwoer. Ik meende een vreemd huiveringwekkend gekreun te horen en ik begreep dat dat een waarschuwing voor me was.

Ik trok mijn blik uit de eindeloze verte terug, keek Jupp aan die nu zo precies tegenover me stond, dat we elkaar recht in de ogen keken; zijn hand ging omhoog, bewoog zich langzaam naar het foedraal en ik begreep dat dat een tweede teken voor me was. Ik stond stil, doodstil en deed mijn ogen dicht ...

Het was een verrukkelijk gevoel, het duurde misschien twee seconden, ik weet het niet precies. Terwijl ik het zachte gegons van de messen hoorde en de korte heftige luchtverplaatsing als ze naast me in de toneel deur sloegen, was het net of ik over een hele smalle balk boven een bodemloze afgrond liep. Ik liep heel kalm en voelde toch alle huiveringen van het gevaar ... ik was bang en was toch zeker dat ik niet zou vallen; ik telde niet en toch deed ik mijn ogen open toen het laatste mes naast mijn rechterhand in de deur vloog ...

Een donderend applaus bracht me helemaal tot de werkelijkheid terug, ik deed mijn ogen wijd open en keek in het bleke gezicht van Jupp, die naar me toe kwam rennen, en ik met nerveuze handen het touw losmaakte. Toen trok hij mij naar het midden van het toneel vlak vooraan bij het voetlicht; hij boog en ik boog, en terwijl het publiek steeds wilder applaudisseerde, wees hij naar mij en ik naar hem; hij lachte mij toe, ik hem en we bogen samen lachend voor het publiek.

In de kleedkamer zeiden we geen van beiden een woord. Jupp gooide het doorboorde spel kaartje op de stoel, pakte mijn jas van de spijker en hielp me bij het aantrekken. Vervolgens hing hij zijn cowboy-pak weer aan de spijker, trok zijn windjack aan en we zetten onze petten op. Toen ik de deur open deed kwam het kale mannetje naar ons toe rennen en riep: 'Gage verhoogd tot veertig mark.' Hij gaf Jupp een paar bankbiljetten. Toen begreep ik dat Jupp mijn baas was geworden en ik glimlachte, hij keek me aan en glimlachte eveneens. Jupp pakte me bij mijn arm en we liepen naast elkaar de smalle armoedig verlichte trap af waar het naar oude schmink rook. Toen we beneden in de ingang stonden zei Jupp lachend: 'Nou gaan we sigaretten en brood kopen ...'

Een uur later droeg het pas tot me door dat er nog een echt beroep had, een beroep waarbij ik alle maar ergens hoefde te gaan staan en een beetje te dromen. Twaalf of twintig seconden. Ik was de man, naar wie met messen wordt gegoid ...

Ze hebben mijn benen opgelapt en me een baantje bezorgd, waarbij ik kan zitten: ik tel de mensen die over de nieuwe brug lopen. Ze hebben er immers plezier in om hun bekwaamheid met getallen te bewijzen, ze raken in extase bij die zinloze futiliteit van een paar cijfers en de godganse dag, de godganse dag loopt mijn zwijgende mond als een uurwerk en voegt het ene getal bij het andere om hun 's avonds de triomf van een totaal te overhandigen. Hun gezichten stralen als ik ze het resultaat van mijn werk laat weten, hoe hoger het getal, hoe meer ze glunderen en ze hebben gegronde redenen om met een voldaan gevoel te gaan slapen want vele duizenden lopen dagelijks over hun nieuwe brug ...

Maar hun statistiek klopt niet. Het spijt me maar ze klopt niet. Ik ben een onbetrouwbare kerel, hoewel het me heel goed afgaat een betrouwbare indruk te maken.

Ik heb er stiekem plezier in er af en toe eentje te verdonkere-manen en een andere keer, als ik medelijden voel, hun er een paar cadeau te doen. Hun geluk ligt in mijn hand. Als ik een pestbui heb omdat er niets te roken is dan meld ik slechts het gemiddelde, soms minder, maar als mijn hart sneller klopt, als ik goed te spreken ben, dan uit ik mijn gulheid door een getal van vijf cijfers. Ze zijn immers zo gelukkig! Ze rukken me gewoon het totaal elke keer uit de hand en hun ogen beginnen te schitteren en ze kloppen me op mijn schouder. Ze hebben immers geen idee! Dan beginnen ze te vermenigvuldigen, te delen, procenten uit te rekenen, ik weet niet wat nog al meer. Ze rekenen uit hoeveel mensen er elke minuut over die brug lopen en hoeveel er over tien jaar over die brug zullen hebben gelopen. Ze zijn gek op de voltooid toekomstige tijd, de voltooid toekomstige tijd is hun specialiteit ... maar desondanks, het spijt me, er klopt allemaal niets van.

Als mijn kleine meisje over de brug loopt - en ze komt twee keer per dag - dan blijft mijn hart zo maar stilstaan. Het onvermoeibare kloppen van mijn hart houdt gewoon op, tot ze de laan ingeslagen is en verdwenen. En alle mensen, die in die tijd voorbij komen, verzwijg ik. Die twee minuten zijn van mij, uitsluitend van mij en ik laat me die niet afpikken. En ook 's avonds als ze weer terug komt uit haar ijssalon, als ze aan de andere kant van het trottoir mijn zwijgende mond passeert, die niets doet dan tellen, tellen, staat mijn hart weer stil en ik begin pas weer te tellen als ze niet meer te zien is. En alle mensen, die zo gelukkig zijn om in die minuten voor mijn nietsziende ogen te defileren komen in der eeuwigheid niet in de statistiek: mannenschimmen en vrouwenschimmen, onbeduidende wezens, die niet mee zullen marcheren in de voltooid toekomstige tijd van de statistiek ...

Het is duidelijk, dat ik verliefd op haar ben. Maar daar weet ze niets van, en ik zou ook niet graag willen dat ze dat te weten komt. Ze mag er niet het flauwste vermoeden van hebben op wat voor een onvoorstelbare manier ze alle berekeningen in de war stuurt en ze moet argeloos en onschuldig met haar lange bruine haren en haar sierlijke voetjes naar haar ijssalon marcheren en ze moet veel fooien krijgen. Ik houd van haar. Nogal duidelijk dat ik van haar houd. Een tijdje geleden hebben ze me gecontroleerd. Mijn maat die aan de andere kant zit en de auto's moet tellen heeft me bijtijds gewaarschuwd en ik heb verrekt goed opgelet. Ik heb als een gek zitten tellen, een kilometerteller kan het niet beter. De hoofdstatisticus is in hoogst eigen persoon aan de andere kant gaan staan en heeft later het totaal van een uur met mijn uurtotaal vergeleken. Ik had er maar eentje minder dan hij.

Mijn kleine lieveling was langs gekomen en nooit zolang ik leef zal ik dat lieve kind in de voltooid toekomstige tijd laten overbrengen, mijn kleine lieveling zal niet vermenigvuldigd en gedeeld en in een zinloos percentage worden veranderd. Mijn hart bloedde omdat ik moest tellen zonder haar te kunnen nakijken en mijn maat aan de overkant, die de auto's moet tellen, ben ik heel dankbaar geweest. Ten slotte ging het om mijn broodwinning.

De hoofdstatisticus heeft me op mijn schouder geklopt en gezegd dat ik een beste kerel ben, betrouwbaar en eerlijk.

'Eén telfout per uur,' zei hij, 'heeft niets te betekenen. We tellen er toch een zeker percentage van het totaal bij. Ik zal voorstellen, dat u naar de afdeling paard en wagen wordt verplaatst.'

Paard en wagen is natuurlijk je ware. Paard en wagen is het mooiste wat ik ooit gehad heb. Op zijn hoogst vijftientig per dag, en telkens om het half uur in je hersens het volgende nummer laten vallen is het mooiste wat je kunt hebben. Paard en wagen zou prachtig zijn. Tussen vier en acht is de brug voor paard en wagen verboden en ik zou dus een eindje kunnen gaan wandelen naar de ijssalon, zou een hele tijd naar haar kunnen kijken of een eind met haar meelopen naar huis, met mijn kleine ongetelde lieveling ...

Niemand van de mensen die mij kennen begrijpt iets van de zorgvuldigheid waarmee ik een stukje papier bewaar dat volkomen waardeloos is, enkel en alleen de herinnering aan een bepaalde dag in mijn leven wakker houdt en me de reputatie bezorgt sentimenteel te zijn, hetgeen men ongepast vindt voor iemand van mijn ontwikkelingsniveau: ik ben procuratiehouder bij een tekstiefirma. Maar ik laat me niet van sentimentaleite betichten en probeer altijd dit stukje papier historische waarde toe te kennen. Het is een klein, rechthoekig, gewoon stuk papier dat weliswaar dezelfde proporties, maar niet het formaat van een postzegel heeft, het is smaller en langer, en hoewel het van de posterijen afkomstig is, heeft het niet de minste waarde voor verzamelaars: het is met fel rood omrand, door nog een rode dwarsstreep in twee rechthoeken van verschillende grootte verdeeld, en in de kleinste van die rechthoeken staat een vette zwarte R gedrukt, in de grootste was zij gedrukt 'Düsseldorf' en een getal - het getal 634. Dat is alles, en het papiertje is vergeeld, al bijna vergaan, en omdat ik het nu precies heb beschreven, ben ik besloten het weg te gooien: een gewoon strookje 'aangetekend', waar elk postkantoor dagelijks rollen van gebruikt.

Maar dit stukje papier herinnert me aan een dag in mijn leven, die echt onvergetelijk is, hoewel men al vaak genoeg heeft geprobeerd die uit mijn herinnering weg te wissen. Maar mijn geheugen functioneert veel te goed.

Allereerst, als ik aan die dag denk, ruik ik vanillepudding, een warme, zoete wolk die onder de deur van mijn slaapkamer doorkroop en me aan de goedhartigheid van mijn moeder deed denken: ik had haar gevraagd de eerste dag van mijn vakantie vanilleijs voor me te maken en toen ik wakker werd rook ik het al.

Het was half elf. Ik stak een sigaret op, schoof mijn kussen omhoog en bedacht wat ik 's middags zou gaan doen. Ik wilde gaan zwemmen; na het eten zou ik naar het openluchtbad gaan, een beetje zwemmen, lezen, roken en op een collegaasje wachten dat beloofd had naar het zwembad te komen.

In de keuken was moeder bezig vlees te kloppen, en als ze even ophield, hoorde ik haar iets neurien. Het was een psalm. Ik voelde me zeer gelukkig.

De vorige dag had ik het examen handelskennis gehaald, ik had een goede baan bij een tekstiefabriek, een baan met promotiekansen - maar nu had ik vakantie, veertien dagen vakantie, en het was zomer. Buiten was het erg warm, maar destijds hield ik nog best van hitte: door de spleten van het vensterluik zag ik buiten het groen van de bomen voor ons huis, hoorde de tram. En ik verheugde me op het ontbijt. Toen kwam mijn moeder eraan om aan mijn deur te luisteren; ze liep door de hal, bleef voor mijn deur staan, het was een ogenblik stil in huis, en ik wilde juist 'moeder' roepen, toen er gebeld werd. Mijn moeder liep naar de voordeur, en ik hoorde beneden dat vreemd hoge geluid van de zoemer, vier-, vijf-, zesmaal ging hij over, en mijn moeder praatte buiten met mevrouw Kurz die naast ons woonde. Toen kwam er een mannenstem, en ik wist direct dat het de postbode was, hoewel ik hem maar zelden had gehoord. De postbode kwam onze hal binnen, mijn moeder zei: 'Wat?' en de postbode zei: 'Hier - wilt u alstublieft even tekenen.' Toen was het een ogenblik heel stil, de postbode zei: 'Dank u wel,' mijn moeder gooide de deur achter hem dicht, en ik hoorde dat ze naar de keuken terugging.

Even daarna stond ik op en ging naar de badkamer. Ik schoor me, waste me lang en grondig, en toen ik de kraan dichtdraaide, hoorde ik dat mijn moeder bezig was koffie te malen. Het leek net alsof het zondag was, alleen was ik vandaag niet naar de kerk geweest.

Niemand zal het geloven, maar ik kreeg plotseling een sterk gevoel van beklemming. Ik weet niet waarom, maar het was heel sterk. Ik hoorde de koffiemolen niet meer. Ik droogde me af, trok overhemd en broek aan, kousen en schoenen, kamde mijn haar en ging naar de zitkamer. Er stonden bloemen op tafel, mooie roze anjers, er was keurig gedekt, en op mijn bord lag een rood pakje sigaretten.

Toen kwam mijn moeder met de koffiepote uit de keuken, en ik zag direct dat ze gehuild had. In haar ene hand hield ze de koffiepote, in de andere een stapeltje post, en ze had rode ogen. Ik liep haar tegemoet, nam de pote van haar over, zoende haar op de wangen en zei: 'Goeiemorgen.' Ze keek me aan, zei: 'Goeiemorgen, heb je lekker geslapen?' Daarbij probeerde ze te glimlachen, maar dat lukte haar niet.

We gingen zitten, mijn moeder schonk koffie in, en ik maakte het rode pakje, dat op mijn bord lag, open en stak een sigaret op. Ik had ineens geen trek meer. Ik deed melk en suiker in mijn kopje, roerde, en probeerde mijn moeder aan te kijken, maar steeds weer sloeg ik mijn ogen snel neer.

'Is de post er al?' vroeg ik, hoewel dat onzinnig was, want de rode, kleine hand van mijn moeder rustte op het kleine stapeltje waar de krant bovenop lag.

'Ja,' zei ze en schoof me het stapeltje toe. Ik sloeg de krant open, terwijl mijn moeder een boterham voor me begon te smeren. Op de voorpagina van de krant stond met grote koppen: 'Chicanes tegen Duitsers in de Corridor houden aan!' Dergelijke koppen stonden al wekenlang op de voorpagina's van de kranten. Berichten over 'schietpartijen aan de Poolse grens en over de vluchtelingen die het gebied van de Poolse onlusten verlieten en uitweken naar het Rijk.' Ik legde de krant weg. Toen las ik het prospectus van een wijnhuis dat ons wel eens wat geleverd had, toen vader nog leefde. Het was een buitengewoon voordelige aanbieding van een of andere Riesling. Ik legde ook het prospectus weg. Intussen had mijn moeder de boterham klaar, legde die op mijn bord en zei: 'Eet toch wat!' Ze basterste in hevige snikken uit. Ik durfde haar niet aan te kijken. Ik kan niet naar iemand kijken die werkelijk verdriet heeft - maar ik begreep nu pas dat het iets met de post te maken moest hebben. Dat was het. Ik drukte mijn sigaret uit, nam een hap van mijn boterham en pakte de volgende brief, en zag dat daaronder nog een briefkaart lag. Maar het aangetekend-strookje had ik niet gezien, dat kleine stukje papier dat ik nu nog bewaar, en dat mij de reputatie van sentimenteel te zijn heeft bezorgd. Dus las ik eerst de brief. De brief was van oom Edi. Oom Edi schreef dat hij eindelijk na vele jaren praktijk de officiële bevoegdheid om les te geven had gekregen, maar dat hij naar een klein gat in de Hunsrück was overgeplaatst; financieel was dat nauwelijks een verbetering, omdat hij nu in de beroedste salarisklasse was terechtgekomen. En zijn kinderen hadden kinkhoest gehad, en dat hing hem allemaal zwaar de keel uit, schreef hij, we wisten wel waarom. Dat wisten we inderdaad, en ook ons hing het de keel uit.

Met een heleboel mensen was dat zo.

Toen ik de briefkaart wilde lezen, zag ik dat hij weg was. Mijn moeder had hem gepakt, hield hem voor haar ogen, en ik staarde neer op mijn boterham met een hap eruit, roerde mijn koffie en wachtte.

Ik zal het nooit vergeten. Mijn moeder had maar één keer eerder zo verschrompelijk gehuild: toen mijn vader gestorven was, en ook toen had ik niet de moed gehad haar aan te kijken. Een verlegenheid waar ik geen naam voor kon vinden, weerhield me er destijds van haar te troosten.

Ik probeerde weer een hap te nemen, maar het brood bleef me in de keel steken, want ik had plotseling begrepen dat het alleen iets kon zijn, dat mij betrof, wat mijn moeder zo van streek maakte. Mijn moeder zei iets dat ik niet verstond, en gaf mij de kaart, en nu zag ik het aangetekend-strookje: die rondomrande rechthoek die door een rode streep in twee kleine rechthoekjes verdeeld was, waarvan in het kleinste een vette zwarte R en in het grootste het woord 'Düsseldorf' en het getal 634 stonden. Verder zag de briefkaart er heel gewoon uit, hij was aan mij geadresseerd, en op de achterkant stond: 'Heer Bruno Schneider! U moet u op 5-8-'39 bij de Schlieffen Kazerne in Adenbrück melden voor acht weken herhalingsoefeningen.'

De woorden Bruno Schneider, de datum van Adenbrück waren getypt, de rest was gedrukt, en daaronder stond een of andere krabbel en verder gedrukt het woord 'Majoor'.

Tegenwoordig weet ik dat die krabbel overbodig was, met een handtekeningstempel van die majoor zou het ook gegaan zijn. Het enig belangrijke was het kleine strookje dat er op geplakt zat, waarvoor mijn moeder een ontvangstbewijs had moeten tekenen.

Ik legde mijn hand op de arm van mijn moeder en zei: 'Mijn God, het is maar voor acht weken.' En mijn moeder zei: 'Ach ja.'

'Het is maar weken,' zei ik, en ik wist dat ik loog, en mijn moeder droogde haar tranen, zei: 'Ja, natuurlijk,' en we logen allebei zonder te weten waarom we logen, maar we deden het en wisten het dus wel.

Ik wilde weer een hap van mijn boterham nemen, en toen bedacht ik ineens dat het al de vierde was, en dat ik de volgende dag om tien uur driehonderd kilometer ten oosten van hier moest zijn. Ik voelde dat ik bleek werd, legde mijn boterham weer neer en stond op zonder verder naar mijn moeder te kijken. Ik ging naar mijn kamer.

Ik keek rond, besepte dat er iets was gebeurd en wist niet wat. De kamer was niet meer van mij. Dat was alles. Nu weet ik het wel, maar destijds deed ik allerlei dwaze dingen om mezelf te overtuigen dat het mijn kamer was. Het had geen zin, in de kartonnen doos met brieven te scharrelen, mijn boeken recht te zetten. Voor ik wist wat ik deed, was ik bezig mijn aktetas vol te stoppen: met hemd, onderbroek, handdoek en kousen, en ik liep naar de badkamer om mijn scheergerei te halen. Mijn moeder zat nog steeds aan de ontbijttafel. Ze huilde niet meer. Mijn boterham met een hap eruit lag er nog, mijn koffiekopje was nog vol, en ik zei tegen mijn moeder: 'Ik ga even bij Giesselbachs telefoneren om te horen hoe laat ik hier weg moet.'

Toen ik van Giesselbachs terugkwam, sloeg het twaalf uur. Het rook naar gebraden vlees en bloemkool in de hal, en mijn moeder was bezig ijs klein te kloppen in een zak voor ons ijsmachientje. Mijn trein vertrok om acht uur 's avonds, en dan zou ik de volgende morgen tegen zessen in Adenbrück zijn. Het was maar een kwartier naar het station, maar ik ging al om drie uur het huis uit. Ik loog tegen mijn moeder die niet wist hoe lang de trein naar Adenbrück erover deed.

Die drie uur die ik nog thuis doorbracht, zijn in mijn herinnering erger en leken langer te duren dan al die tijd die ik later van huis was, en dat was heel lang. Ik weet niet meer wat we deden. Het huis smaakte ons niet. Mijn moeder bracht al haar het vlees, de bloemkool, de aardappelen en het vanille-ijs naar de keuken terug. Toen dronken we de koffie die nog van het ontbijt over was en warm gehouden onder een gele theemuts, en ik rookte sigaretten, en af en toe zeiden we iets tegen elkaar. 'Acht weken,' zei ik, en mijn moeder zei: 'Ja, ja - ja natuurlijk,' en ze huilde niet meer.

Drie uur lang zaten we elkaar maar wat wijs te maken, tot ik het niet langer meer uithield. Mijn moeder gaf me haar zegen, zoende me op mijn wangen, en toen ik de voordeur achter me dichttrok, wist ik dat ze huilde.

Ik ging naar het station. Op het station heerste grote drukte. Het was vakantietijd; overal liepen bruinverbrande, vrolijke mensen rond. Ik dronk een glas bier in de wachtkamer en besloot tegen halfvier het collegaasje op te bellen, met wie ik in het zwembad had afgesproken. Terwijl ik het nummer draaide, de nikkelen schijf met de gaatjes telkens weer - vijfmaal - in zijn ruststand terugkwam, had ik er al bijna spijt van, maar ik draaide ook het zesde cijfer, en toen haar stem vroeg: 'Met wie spreek ik?' zweeg ik eerst even en zei toen langzaam: 'Met Bruno' en 'Kan je hier komen? Ik moet weg - onder dienst.'

'Direct?' vroeg ze.

'Ja.'

Ze dacht even na, en ik hoorde door de telefoon de stemmen van anderen die kennelijk geld inzamelden om ijs te halen.

'Goed,' zei ze, 'ik kom eraan. Op het station?'

'Ja,' zei ik.

Ze kwam heel vlug naar het station, en ik weet nu nog niet, hoewel ik al tien jaar met haar getrouwd ben, nu weet ik nog niet of ik er destijds wel goed aan gedaan had te telefoneren. In ieder geval heeft ze, toen ik bij de firma opengehouden, heeft mijn uitgebluste ambitie, mijn ik thuiskwam, weper leven ingeblazen, en eerlijk gezegd heb ik het aan haar te danken dat de promotiekansen die mij destijds werden geboden, zich nu gerealiseerd hebben. Maar ook bij haar bleef ik destijds niet zo lang als ik had kunnen blijven. We gingen naar de bioscoop, en in die lege, erg warme en donkere bioscoopzaal zoende ik haar, hoewel ik er niet veel zin in had. Ik zoende haar vaak, en ik ging al om zes uur naar het perron hoewel ik eigenlijk pas acht uur zou vertrekken. Op het perron zoende ik haar eigenlijk pas acht staptte in een of andere trein die oostwaarts reed. Sedertdien kan ik geen open zwembad meer zien zonder me bedroefd te voelen: de zon, het water en de vrolijkheid van de mensen doen me onecht aan, en ik ga liever met regenweer wat door de stad slenteren of naar de bioscoop, waar ik niemand meer hoeft te zoenen. Mijn mogelijkheden om hogerop te komen bij de firma zijn nog niet uitgeput. Ik kan directoor worden, en waarschijnlijk word ik dat ook wel volgens een paradoxaal traagheidsbeginsel. Want men is ervoor overtuigd dat ik me met de firma verbonden voel en er iets voor zal doen. Maar ik voel me er helemaal niet mee verbonden en ik denk er niet over er iets voor te doen ...

Elke keer heb ik diep zitten nadenken als ik, en dat was vaak, dit aangetekend-strookje bekeek, dat zo'n plotselinge wending aan mijn leven heeft gegeven. En als 's morgens de examens handelskennis worden afgenomen en onze leerlingen na afloop met een stralend gezicht bij me komen om gefeliciteerd te worden, ben ik verplicht een speechje af te steken, waarin het woord 'promotiekansen' een traditionele rol speelt.